

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefd>

YIL: 2021
CİLT: 6
SAYI: 1

MAKALE BİLGİSİ

Gönderildiği Tarih: 16.03.2021
Kabul Tarihi: 08.05.2021
Yayımlanma Tarihi: 30.06.2021

ARTICLE INFO

Submitted date: 16.03.2021
Accepted date: 08.05.2021
Published date: 30.06.2021

e-ISSN 2547-9865

TARAMA SÖZLÜĞÜNDE GEÇEN İKİLEMELİ BİRLEŞİK FİLLER

COMPOUND VERB MADE WITH REDUPLICATIONS IN THE TARAMA SÖZLÜĞÜ

Fadime AYDIN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi
fafadimeaydin@gmail.com,
0000-0001-8424-6953

Öz

Tarihten bugüne Türkçenin her döneminde yaygın bir şekilde kullanılan ikilemeler, kısaca aynı türden iki sözcüğün yan yana gelerek oluşturduğu kelime gruplarıdır. Günlük hayatta da sıklıkla kullanılan ikilemelerin genel olarak anlatımı güçlendirme, pekiştirme, süreklilik ve benzerlik bildirme, çoğaltma gibi pek çok işlevi bulunmaktadır. Türkçenin temel söz varlıklarından biri olan bu ikilemeler bazen tek başına kullanılmayıp yardımcı fiillerle birlikte kullanılabilir. Bu çalışmada Tarama Sözlüğünde yardımcı fiillerle kurulan ikilemeler ele alınmış ve bu şekilde kurulmuş 70 ikilemeli birleşik fiil elde edilmiştir. Bu ikilemeler fiilden önceki unsura göre isim, fiil ve fiilimsi ile kurulan ikilemeler, yabancı kökenli adlarla kurulan ikilemeler olmak üzere dört ana başlık altında yapı ve kuruluş bakımından incelenmiş ve alt gruplara ayrılarak detaylı tasnif yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkilemeler, Birleşik Fiil, Tarama Sözlüğü, Tekrarlar.

Abstract

The reduplication dual that have been used extensively in every period of Turkish throughout history are briefly word groups formed by two words of the same type coming together. reduplications, which are frequently used in daily life, often have many functions such as strengthening and reinforcing the expression, expressing continuity and similarity, and increasing. These reduplications, which are one of the basic vocabularies of Turkish, are sometimes not used alone, but can be used with auxiliary verbs. In this study, the reduplications established with auxiliary verbs in the Screening Dictionary were discussed and 70 compound verbs with reduplications established in this way were obtained. These duplications were examined in terms of structure and organization under four main headings, namely the noun, verb and verb-based, and the duplications with foreign nouns, and a detailed classification was made by dividing them into subgroups.

Keywords: Reduplications, compound verb, Tarama Sözlüğü (scanning dictionary), Repeats.

 Bu makalenin araştırma ve yayın süreci "Araştırma ve Yayın Etiğine" uygun şekilde yürütülmüştür.

Giriş

Türkçe Sözlük'te ikilemenin “Anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması” (Türkçe Sözlük, 2019, s. 1165) şeklinde tanımı yapılmıştır. Tarihten bugüne Türkçenin her döneminde yaygın bir şekilde kullanılan ikilemelerin örneklerine en eski yazılı metinlerimiz olan Orhun yazıtlarında rastlamaktayız. Bu yazıtlarda “eçüm apam, arkış térkiş” (Aydın, 2015, s. 53-56) gibi birçok ikileme bulunmaktadır. Uygur Türkçesinde ise yine “ada tuda, kayuta kayuta” (Eraslan, 2012, s. 452-453) gibi örnekleri bulunan çokça ikilemeler mevcuttur.

İkilemelerle ilgili dilbilimciler: *Koşma takım* (Banguoğlu, 2019), *tekrar grubu* (Karahan, 2017), *tekrarlar* (Ergin, 2019; Tuna, 1947), *ikizleme* (Ağakay, 1953), *ikileme* (İmer, Özsoy ve Kocaman, 2011; Korkmaz, 1992; Hatipoğlu, 1981) gibi birçok terim kullanmışlardır.

Korkmaz, ikilemeleri “aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yanyana gelmesi” (Korkmaz, 1992, s. 82) şeklinde açıklamıştır.

Ergin, “tekrarlar” olarak adlandırdığı ikilemelerin, aynı türden iki kelimenin yan yana getirilmesi ile oluşan kelime grupları olduğunu söyler. Tekrarların eksiz olarak yan yana geldiğini ve kuvvetlendirme, çokluk ve devamlılık şeklinde üç fonksiyonu olduğunu belirtir. Türkçede aynen tekrarlar (*bir bir, vah vah vb.*), eş mânâlı tekrarlar (*çoluk çocuk, eğri büğrü vb.*), zıt mânâlı tekrarlar (*alt üst, ters yüz vb.*) ve ilâveli tekrarlar (*deniz meniz, çar çapuk vb.*) olmak üzere dört çeşit tekrar olduğunu söyler (Ergin, 2019, s. 373-375).

Karahan, ikilemeleri “tekrar grubu” adı altında ele almıştır. Karahan’a göre ikilemeler “Bir nesneyi, bir niteliği, bir hareketi, karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur.” (Karahan, 2017, s. 60) Tekrar grubunda yer alan kelimeler arasında şekil ve anlam ilişkisinin olduğunu, bu kelimelerin anlamı kuvvetlendirip çokluk, süreklilik ve beraberlik anlamı kattığını ve bu unsurların çekim eki de taşıyabileceğini söyler.

İkilemelerle ilgili kapsamlı bir çalışması olan Hatipoğlu’nun tanımı ise şöyledir: “Anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır” (Hatiboğlu, 1981, s. 9). Hatipoğlu ikilemeleri, *sözcük yapısı bakımından ikilemeler, aralıklı ikilemeler, sözcük türü bakımından ikilemeler, yapı ve kuruluş bakımından ikilemeler, görev bakımından ikilemeler, anlam bakımından ikilemeler ve anlam bakımından ikilemeyi kuran sözcükler* şeklinde sınıflandırmıştır. Çalışmasının sonunda ise kalıplaşmış ve kalıplaşmakta olan başlıca ikilemelerin sözlüğüne yer vermiştir. (Hatiboğlu, 1981)

Birleşik fiillerle ilgili de dilbilimciler birçok tanım ve sınıflandırma yapılmıştır. Ergin “Birleşik fiil bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur” şeklinde tanım yapmış ve bu tür birleşik fiilleri:

1. İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller: *alay et-, kör ol-, hasta eyle-, gitmiş bulun-, gürlütü yap-*

2. Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller: *gele bil-, alı ver-, süre gel-, isteyi gör-, durup dur-, kala kal-, düşe yaz-, alı koy-*

şeklinde ikiye ayırmıştır. Birleşik fiilde yardımcı fiilden önce gelen unsur tek kelime olabileceği gibi bir kelime grubu da olabilir: *ters yüz et-* örneğinde olduğu gibi. (Ergin, 2019, s. 382-384)

Karahan, bazı birleşik fiillerde, “*ol-, et-, kıl-, yap-, bulun-, başla-*” yardımcı fiillerin yerine asıl fiillerin kullanıldığını söyler. “*yol al-, para ye-, kan kustur-, yatağa düş-*” örneklerinde olduğu gibi bu yapıda yer alan kelimelerden biri veya hepsi, ya sözlük anlamlarını kaybetmiş ya da deyimleşmiştir. Bu şekilde oluşan birleşik fiillerde grubun unsuru, kelime grubu olabilir. *Tası tarağı topl-* (isim unsuru: *tekrar grubu*) (Karahan, 2017, s. 75-77)

Toprak, *Harezmi Türkçesinde İkilemeler* adlı çalışmasında bazı ikilemelerin yalnız başına kullanılmayıp bir yardımcı fiil olarak kullanıldığını söyler ve Harezmi Türkçesinde bu yapıda kurulmuş *and yâd kıl-, önlü soñlu bol-* gibi örneklere yer verir. (Toprak, 2005, s. 281)

Bu çalışmada ise ikilemeler ve birleşik fiiller ile ilgili yapılan tanım ve tasniflerden hareketle *Tarama Sözlüğünde* yapısında ikileme bulunan birleşik fiiller ele alınacaktır.

1.İsim+ Fiil Yapısındaki Birleşik Fiillerin İlk Kısmının İkilemeli Bir İsimden Oluştugu Birleşik Fiiller

Ad kökünden veya gövdesinden yapılan ikilemeler yalın durumda oldukları gibi ad durum eklerini de alabilirler. Yalın durumdaki sözcüklerin başında ise yansımalar gelir. (Hatiboğlu, 1981, s. 35) *Tarama Sözlüğünde* de *par par tutuş-, vaf vaf ür- ...* gibi fiillerle oluşmuş yansımali ikilemelere rastlamaktayız.

1.1. Aynı isim veya yansıma sözcük ikilemeleriyle oluşturulan birleşik fiiller:

apul apul yürü-: İki yana sallana sallana yürümek. (TaS, I, 180)

Teni oldu balık gibi pul pul

Çü yengeç gibi yürür apul apul (Süh. XIV. 330)

büñ büñ at-: Büngül büngül kaynamak. (TaS, I, 741)

Bana haber ver malın hayırlısı ne nesnedir. Emed etti: Büñ büñ atar bınardır. (Rahat. XVI. 363)

çağ çağ derle- : Buram buram terleme. (TaS, II, 787)

Mübarek alını çağ çağ derlerdi. (Cinan. XV. 92)

çığış çığış et- : Çığış çığış sesi çıkarmak. (TaS, II, 88)

Gök demür a'dâ çığış çığış ider

İki leşker uğraşuben cengi der (Enveri. XV. 25)

efil efil et-: Saç, elbise gibi şeyler rüzgârla dalgalanmak. (TaS, III, 1387)

Efil efil eder yârin yüzünde

Zülûf müdür, perçem midir, tel midir (Kara. XVII. 121)

gümür samur eyle-: Homurdanmak, mırıldanmak. (TaS, III, 1861)

El-hemhemetü [Ar.]: Bir kimesne sesini ve sözünü anlatmayıp gümür samur eylemek. (Terceman. XV. 296)

hap hap yi-: Hapır hupur yimek. (TaS, III, 1899)

Turup kalgırsa sofi nola hop hop

Doyunca yir pilâvı çünkü hap hap (D. B. XVI. 48)

ımr yamur söyle-: Sözü geveleyerek, anlaşılmaz şekilde söylemek. (TaS, III, 1946)

El-leslese [Ar.]: Kelâmı ibane ve izhar eylemeyip dilini çiğneyerek müphem söylemek

mânasınadır ki avam-ı Türkide ımr yamur söylemek ta'c'bir olunur. (Kam. XVIII – XIX. 1, 363)

kabar kabar ol-: Yer yer kabarmak. (TaS, IV, 2146)

Ol hatun gördü ki Kelîme yüklüdür ve hem ayakları kabar kabar olmuş. (Müslim. XV. 1, 12)

kas kas gül-: Kahkaha ile gülmek. (TaS, IV, 2326)

Köpekleri görücek kas kas güldü. (Dede. XIV. 45)

kem kül et-: İleri geri söz söylemek. (TaS, IV, 2410)

Çünkim erenleri gördü yine âdet üzere kem kül itti ve ta'c'ne taşın attı. (Bektaş. XV. 172)

ling ling yel-: Tırıs tırıs gitmek. (TaS, IV, 2789)

Süksük [Fa.]: Yorğ'a ve eşkin olmayıp ling ling yelen tavar. (Cinas. XVI. 41-1)

par par tutuş-: Parıl parıl tutuşmak. (TaS, V, 3180)

Nâr-ı aşka nûr olursan yeridir ey dil sana

Kim dedi par par tutuş pervane gibi yan ana? (Nihani. XVI. 20)

sakır sakır ditre-: Şiddetle titremek. (TaS, V, 3256)

Satıp yimekten oldu evin içi tamtakır

Ditrer görünce bir eri içim sakır sakır (Vasıf. XIX. 54)

sebe sebe yürü-: Salına salına yürümek, seke seke yürümek. (TaS, V, 3360)

Bir çemen üzerinde bir güzel keklik sebe sebe yürürdü, anın bu yürüyüşüne bir zağ âşık oldu. Pes heves anın yürüyüşün öğrenmeye kıldı. (Kel. XIV. 173)

ses sem et-: Ses çıkarmak, gürültü yapmak. (TaS, V, 3395)

...Ses sem itmeyüp yürüdüler. (Anter. XIV. 555)

vaf vaf ür-: Köpek hav hav diye havlamak. (TaS, VI, 4142)

Karanu ahşam olanda vaf vaf üren. (Dede. XIV. 25)

1.2. İlk unsuru yalın {+Ø} + ikinci unsuru yönelme durum eki {+A} alan ikilemeyle oluşturulan birleşik fiiller:

eren erene tur-: İki kahraman birbirine mukabil olmak, savaş için karşılaşmak. (TaS, III, 1496)

Bu tozdın, eren erene kim turu

Bu toz tozumuz tiz göğ'e savura (Süh. XIV. 163)

öz özüne gel-: Kendine gelmek, ayılmak. (TaS, V, 3169)

Ben gönülümü kandadır deyü lebinde istedim

Geldim öz özüme hele bildim anı ki kandadır (Kadı. XIV. 254)

yaka yakaya ol-: Boğaz boğaza gelmek, yaka paça olmak. (TaS, VI, 4216)

*Tenaşebû [Ar.], bâ-yekdiğer der âvihtend [Fa.]: Birbiriyle kavga edip birbirine yapıştılar...
Türkiye yaka yakaya oldular ta'c'bir olunur. (Aks. XVII – XVIII. 508 -2)*

1.3. İlk unsuru yönelme durum eki {+A} + ikinci unsuru yalın {+Ø} olan ikilemeyle oluşturulan birleşik fiiller:

yüze yüz ol-: Yüz yüze karşı karşıya gelmek. (TaS, VI, 4784)

Gül yüzün ile ne yüz ile yüze yüz ola

Bazar içinde bir pula bir bağı lâlenin (Nihani. XVI. 56)

1.4. İlk unsuru ayrılma durum eki {+DAn} + ikinci unsuru yönelme durum eki {+A} alan ikilemeyle oluşturulan birleşik fiiller:

dondan dona gir-: Şekilden şekile girmek, dilden dile dönmek. (TaS, II, 1216)

Şunun gibi şerheyleyem türkice

Ki Tat, Moğul eyide şâbaş, câ

Hikâyet heman ma'ni nite döne döne

İbaret girür ise dondan dona (Süh. XIV. 23)

1.5. İlk unsuru yalın{+Ø} + ikinci unsuru ayrılma durum eki (+DAn) alan ikilemeyle oluşturulan birleşik fiiller:

kendü kendülerden turgur-: Kendi kendilerine icat etmek, kendiliklerinden ortaya çıkarmak. (TaS, IV, 2425)

... Ve dahi ol ruhbanıyyet kim kendü kendülerden turgurup işlediler, anı biz anlara vacip kılmaduk. (Leys. Ar. XV. 574)

1.6. Her iki unsuru da vasıta durum eki {+In} alan ikilemeyle oluşturulan birleşik fiiller:

yanın yanın yürü-: Yan yan yürümek. (TaS, VI, 4284-85)

Ez-zâmil [Ar.]:... Şol dabbeye denir ki cünbüş ve neşatından bir tarafa ağsayıp yekdirir gibi yanın yanın yürür ola. (Kam. XVIII-XIX. 3, 235)

1.7. İsim kısmı fiilden isim yapım eki alan ikilemeyle oluşturulan birleşik fiiller:

bükün bükün ol: Kıvrım kıvrım olmak, şişmanlıktan vücudun bazı yerleri kat kat olmak. (TaS, I, 740)

Te'akkene batnuhu [Ar.]: Anın karnı bükün bükün oldu ki semiz oldukça olur. (Aks. XVII-XVIII. 495-2)

sokak sokak et-: Parça parça etmek. (TaS, I, 3500)

Ebumüslim içeridağı kavme hamle kıldı, sokak sokak idüp kırmağa başladı. (Müslim. XV. 1, 189)

yalam yalam eyle-: Dilini çıkarıp dudaklarını yalar gibi yapmak, açgözlülükle yalanmak. (TaS, VI, 4227)

Et-telemmuz [Ar.]: Yılan dilini çıkarıp yalam yalam eylemek mânasına müsta'cmeldir. (Kam. XVIII – XIX. 2, 538)

1.8. İsim kısmı isimden isim yapım eki alan ikilemeyle oluşturulan birleşik fiiller:

tavlum tavlum kıl-: Davul gibi şişirmek. (TaS, V, 3373)

Ve gâh tâziyâne-i belâ-nihad ile tavlum tavlum kılurlar. (Şeref. XVI. 246)

1.9. Pekıştirmeli ikilemeyle oluşturulan birleşik fiiller Aynı kök veya gövdeyle yapılan bir ikilemeyle, aynı kök veya gövdeden yapılmış eylemin birlikte kullanılmasına üçleme denebilir. (Hatiboğlu, 1981, s. 23) *Tarama Sözlüğünde* ise bununla ilgili iki örneğe rastlanmıştır:

dir dir ditre-: Tir tir titremek. (TaS, II, 1166)

Nüzûl etti peyk-i hazret Hirâ dağına

Havadan idüp sayha ditredi dir dir cibâl (Muham. XV. 106)

samur samur samran-: Titizlenip söylenmek. (TaS, V, 3292)

Erbâb-ı fünûn gibi samur samur samranur. (Şeref. XVI. 180)

1.10. Biri anlamlı biri anlamsız sözcük ikilemeleriyle oluşturulan birleşik fiiller:

alan talan eyle-: Altüst etmek, karmakarışık hale sokmak. (TaS, I, 87)

Bir Moğolçin gözlü kâfir gönlümün Bağdad'ını

Yıktı yaktı cevr ilen alan ü talan eyledi (Hayali. XVI.19)

buruş yarış ol-: Çok buruşmak, buruş buruş olmak, sölpülemek. (TaS, I, 717)

Haddede lâhmehü [Ar.]: Hüzâlden nâşi eti buruş yarış oldu. (Aks. XVII – XVIII. 419 – 1)

karış muruş et-, eyle-, ol-: Karmakarışık etmek, altüst, hercümerç etmek. (TaS, IV, 2309)

Şevveşehu [Ar.]: Anı karış muruş etti ki muhtel ve müşevveş etti ta'cbir olunur. (Aks. XVIII – XVIII. 424)

Eğer fitne yeli iki âlemi birbirine katıp karış muruş eyleye. (Ha. Ş. XVI. 89)

Şûrîden [Fa.]: Tuzlu ve karış muruş olmak. (Miftah. XV. 32)

1.11. Yakın anlamlı sözcük ikilemeleriyle oluşturulan birleşik fiiller:

demiñ yümüñ oynat- : Vaktini hoş geçirmek. (TaS, II, 1071)

... İçinde sakın olduğun karyeyi sana yurt versin, vakfeylesin, anda demiñ yümüñ oynadasın, bizden gördüğün mânayı gösteresin. (Bektâş. XV. 252)

el ayak ur-: El ve ayakla ısrar hareketleri yapmak. (TaS, III, 1420)

...Sabah konşuları ve şahitleri aldım hükkâma vardım el ayak urdum kızı recmettirdim. (Ferec. XV. 429)

göz kulak tut-: Göz kulak olmak. (TaS, III, 1825)

Sünnîler Haricî tarafına göz kulak tutup tuturken... (Müslim. XV. 2, 179)

karın kasık sal-: Fazla şişmanlamak, göbek bağlamak. (TaS, IV, 2307)

Otlı sulu yerde büyüyüp yiyip içip enine uzununa istediği gibi boy çekip bir hayli karın kasık salmış. (Hamza. XIV. 4, 62)

kaş karak çat-: Kaş çatmak, surat asmak. (TaS, IV, 2329)

On ikincisi: Bunların arasında açuk oturmak, kaş karak çatup oturmamak gerektir. (Tuh. Le. XV. 387)

kuç kucak ol-: Kucak kucağa olmak. (TaS, IV, 2710)

Âyin-i kâfir gibi kuç kucağ olup... (Ev. XVII. 8, 680)

oğul kız getir-: Çocuk yapmak, doğurmak. (TaS, v, 2935)

Sitrenğ [Fa.]: Oğul kız getürmez avrat. (Şamil. XVI. 458)

öte beri gönder-: Şuraya buraya, önemsiz yerlere göndermek, ehemmiyetsiz işlere memur etmek. (TaS, V, 3131)

Bizleri böyle öte beri gönderin kim çöplenip dua idelim. (Hamza. XIV. 35, 54)

yarak yasak dakın-: Silâh taşımak. (TaS, VI, 4323)

Şehre münâdîler bırağup ahali-i Kûfe yarağ u yasak dakınmasunlar deyü yasağ etti. (Saadet. XV-XVI.199-1)

1.12. Yakın anlamlı yönelme durumuyla kurulmuş ikilemelerle oluşturulan birleşik fiiller: İki unsuru da yönelme durum eki alan ikilemelerin bazıları, çoğu kez olumsuz fiillerle kullanılır. (Hatiboğlu, 1981, s. 38)

eme seme yara(ma)-: Hiçbir işe yaramamak. (TaS, III, 1463)

Nice eme seme yaramaz taşrakiler sandıkları gibi şeyler verip. (Ev. XVII. II, 414)

sana sağışa gel(me)-: Tahmin ve tâdada gelmemek. (TaS, V, 3297)

Geldi âdem üzerine dehirden zaman ki hiç sana sağışa gelmez nesne idi. (Cev. Es. XV. 317)

1.13. Yakın anlamlı çıkma durumuyla kurulmuş ikilemelerle oluşturulan birleşik fiiller:

elden ayaktan düş-: El ayak tutmaz olmak, ihtiyarlayıp düşkün hale gelmek. (TaS, III, 1422)

Tağılup düşmeden elden ayaktan

Medet erdi olara ilm-i Hak'tan (Tennuri. XV. 65)

elden ayaktan var-: Fenalaşmak, eli ayağı kesilmek, eli ayağı tutmaz olmak. (TaS, III, 1422)

Hudadât eyitti: Bu gece Şeb-i büzürgvârdır; ben elden ayaktan varmış kişiyem. Ey Birbâr... (Ferec. XV. 164)

etten tenden düş-: Pek zayıflamak. (TaS, III, 1566)

Aşkı benim üzerime müstevli oldu, vesveve bana yol buldu, rencur ve mehcur kaldım... gamı günlümde sakladım, lâcerem etten tenden düştüm şimdi can korkusudur. (Ferec. XV. 88)

oğuldan kızdan kal-: Çocuktan kesilme, doğurma çağını geçirmek. (TaS, V, 2930-34)

Ve erlikten kalana ve oğuldan ve kızdan kalana kuvvet-i hâzımaya ve sancuya ve yürek yeline nâfîcdir. (M. Na. XV. 15)

1.14. İyelik eki almış yakın anlamlı sözcük ikilemeleriyle oluşturulan birleşik fiiller:

kaşı karağı açıl-: Yüzü gülmek. (TaS, IV, 2329)

En öndin gerek kişi yoldaş bula

Pes andan yarak ile gire yola

Senin yoldaşın yoktur ü yarağın

Nitesi açıla kaşuñ karağuşñ (Süh. XIV. 276)

1.15. Yakın anlamlı fiilden isim yapım ekleriyle kurulan ikilemelerle oluşturulan birleşik fiiller:

alak bulak kıl-: Darmadağın etmek, birbirine katmak, allak bullak etmek. (TaS, I, 85)

Ne kuzu, kim aç kurt nice kim kulak

Tutup koyunu kılur alak bulak (Süh. XIV. 165)

alım satım et- : Alışveriş yapmak. (TaS, I, 105)

Bundan akdem mezburlar ile nice zaman buğday verip akça alıp hayli alım satım itmiş idik. (Sic. A. XVI. 4, 266)

1.16. Yakın anlamlı isimden isim yapım ekleriyle kurulan ikilemelerle oluşturulan birleşik fiiller:

emci semci ol-: Hekimlik yapmak, hekim olmak. (TaS, III, 1460)

Et-tıbbu [Ar.]: Otaçılık etmek ve emci semci olmak. (Terceman. XV. 1, 31)

inli boranlı ol-: İner, ağlar halde bulunmak. (TaS, III, 2085)

Güzelliğın soyha kalmış başından

Ben inli boranlı olduktan geri (Karı. XVII. 44)

2. Fiil+ Fiil Yapısındaki Birleşik Fiillerin İlk Kısmının İkilemeli Bir Fiilden Oluştugu Birleşik Fiiller

göç kon et-: Konup göçmek, göçebe hayatı yaşamak. (TaS, III, 1720)

Tılmie [Ar.]: Göç kon etmek. (Bab. XVI. 2, 40)

3. Fiilimsilerle Yapılmış İkilemelerle Oluşturulan Birleşik Fiiller

3.1. Yapısında zarf-fiilli ikileme bulunan birleşik fiiller:

dike dike bak-: Dik dik bakmak, dikkatle bakmak. (TaS, II, 1142)

Besdir hezar zahmine bir süzen-i müje

Baksa kaçan dike dike yarâne gözlerin (Atai. XVII. 44)

kıya kıya bak-: 1. Hiddetle kıyasıya bakmak, öldüresiye bakmak. (TaS, IV, 2526- 2528)

İki oğluna baktı kıya kıya

Alardu bakar kimse kim kakıya (Süh. XIV. 136)

2. Dikkatle bakmak, keskin bakmak. (TaS, IV, 2526-2528)

Mübarek başın topraktan kaldıra kıya kıya baka dört yana. (Tez. Ün. XV. 10 – 1)

uturu uturu bak-: Dikkatli dikkatli bakmak, dik dik bakmak. (TaS, VI, 4009)

Hemân lahza şah uturu uturu

Becit baktı birkaç ana değirü (Süh. XIV. 135)

aları aları bak-: Dikkatli dikkatli, sert sert bakmak. (TaS, I, 87)

... Kükremiş arslan gibi sağına soluna aları aları bakıp... (Hamza. XIV. 10, 8)

yalap yalap et-, yan- : Parıl parıl parlamak. (TaS, VI, 4231)

Zulümat içinde şimşek misâl kılıçlar yalap yalap iderdi. (Müslim. XV. 4, 169)

Teekkül [Ar.]: İşalamak ve yalap yalap yanmaktır ve yalkımaktır. (Bab. XVI. 2, 382)

eñü yañu ol-: Mütehayyir olmak, şaşımak, şaşmak. (TaS, III, 1477)

Eñü yañu olup durugeldi şah

Yürüdü kıza geldi vü dedi ah (Süh. XIV. 137)

kesü biçü et-: Pazarlık edip kararlaştırmak. (TaS, IV, 2454)

Yüz bin miskal kızıl altuna kesü biçü ittiler. (Fütuh. XIV. 354)

salını bulanı yürü-: Naz ve eda ile yürümek , hıraman olmak. (TaS, V, 3269)

Bu kızları içinde bi bedr ay gibi salını bulanı yürürdü. (Anter. XIV. 2, 14)

ayın bayın ol-: Şaşıp kalmak. (TaS, I, 319)

Nite kişi söz söyler uğurlayın

Ki faş olcuk ola ayın bayın (Ferh. XIV. 57)

3.2. Yapısında isim-fiilli ikileme bulunan birleşik fiiller:

geliş gidiş et-: Gelip gitmek. (TaS, III, 1628)

Âmed şüd kerden [Fa.]: Geliş gidiş etmek. (Caf. XVI. 181-2)

4.Yapısında Alıntı ve Türkçe Sözcüklerin Bir Arada Kullanıldığı İkilemelerle Oluşturulan Birleşik Fiiller

satı bazar et-: Satış yapmak, satmak. (TaS, V, 3331)

Kefe'li Rum Mortha'yı satı bazar idüp akçasın alıp gideyorurken... (Sic. B. XV. 7, 18)

er avrat ol-: Karı koca olmak, izdivaç etmek. (TaS, III, 1489)

Ol cemâat içinde icab-ı şerç olan ne ise birbirimizi aldık, hutbeyi kendimiz okuduk, er ve evrat olduk. (Ferec. XV. 120)

göç ber- göç et-: Bir yerde çok kalmayıp göç etmek. (TaS, III, 1717)

İki gün bir yerde oturmadılar

Göç ber-göç ettiler durmadılar (Budın. XVI. 18)

Sonuç

Bu çalışmada *Tarama Sözlüğü*nde yapısında ikileme bulunan birleşik fiiller ele alınmıştır. Bilindiği üzere birleşik fiiller tasviri fiiller dışında isim+yardımcı fiil ve isim+fiil (deyimleşmiş kalıplar) yapılarında kurulurlar. Bu çalışmada birleşik fiilin ana fiilinden önce gelen yapılarıdaki ikilemeler yapısal bir tasnifle incelenmeye çalışılmış ve aşağıda tablolarda görülen sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 1

İsim+fiil yapısındaki birleşik fiillerin ilk kısmının ikilemeli bir isimden oluştuğu birleşik fiiller	55
Fiil+fiil yapısındaki birleşik fiillerin ilk kısmının ikilemeli bir fiilden oluştuğu birleşik fiiller	1
Fiilimsilerle yapılmış ikilemelerle oluşturulan birleşik fiiller	11
Yapısında alıntı ve Türkçe sözcüklerin bir arada kullanıldığı ikilemelerle oluşturulmuş birleşik fiiller	3

1) Tablodan da anlaşılacağı üzere *Tarama Sözlüğü*nde isim+yardımcı fiil yapısında kurulan birleşik fiillerin isim kısmında en çok aynı ismin veya yansıma isimlerin tekrarıyla oluşturulan ikilemeler kullanılmıştır. Bu ikilemeler aynı ismin tekrarıyla yapıldığı gibi farklı isimlerin yan yana gelmesiyle de yapılmıştır. İsim kökünden veya gövdesinden oluşmuş bu ikilemeler yalın hâlde oldukları gibi isim çekim eklerini ve yapım eklerine de almışlardır.

2) Birleşik fiillerin ilk unsurunun ikilemeli bir fiilden oluştuğu birleşik fiillerin sayısı azdır. *Tarama Sözlüğü*nde bununla ilgili tek örneğe rastlanmıştır: *Göç kon et-*.

3) Yapısında fiilimsili ikileme bulunan birleşik fiil sayısı 11'dir. Zarf-fiilli ikilemelerle oluşan birleşik fiil sayısı 9, isim-fiilli ikilemelerle oluşan birleşik fiil sayısı 1'dir. Sıfat-fiille yapılan birleşik fiilli ikilemelere rastlanmamıştır.

4) Yapısında alıntı ve Türkçe sözcüklerin bir arada kullanıldığı ikilemelerle oluşturulan birleşik fiil sayısı 3'tür. Bu örneklerde Arapça (*avrat*) ve Farsça (*bazar, -ber-*) kelimelerden alıntı yapılmıştır.

*Tarama Sözlüğü*nde ikilemelerle kullanılan birleşik fiiller:

Tablo 2

Et-	13	Yürü-	4	Çat-	1
Ol-	12	At-	1	Gönder-	1
Tur-	2	Derle-	1	Dakın-	1
Gel-	2	Ditre-	2	Yara-	1
Eyle-	4	Gül-	1	Düş-	2
Kıl-	2	Yel-	1	Bak-	4

Ur-	1	ÜR(ü)-	1	Sal-	1
Tut-	1	Gir-	1	Yan-	1
Getir-	1	Samran-	1	Tutuş-	1
Kal-	1	Oynat-	1	Var-	1
Yi-	1	Söyle-	1	Açıl-	1

1) Tabloda görüldüğü gibi *Tarama Sözlüğü*nde ikilemeli birleşik fiillerin neredeyse yarısı esas yardımcı fiillerle oluşmuştur. Bu yardımcı fiillerin sayısı, et- (13), ol- (12), eyle- (4), kıl- (2) olmak üzere toplamda 31'dir.

2) Yine tabloda görüldüğü üzere ikilemeli birleşik fiillerde yardımcı fiillerin yerine asıl fiillerinde kullanıldığı görülmektedir. *yaka yakaya ol-, kaş karak çat-, elden ayaktan düş-, göz kulak tut-, elden ayaktan var-, etten tenden düş-, kaşı karağı açıl-* örneklerinde olduğu gibi bu yapıda kurulan ikilemeler ister yardımcı fiil ister esas fiil almış olsun bu kelimelerin biri veya hepsinin sözlük anlamlarını kaybedip deyimleştiği görülmektedir.

3) Samur samur samran- ve dir dir ditre- ikilemeleri aynı kökten oluşturulan pekiştirmeli ikilemeli birleşik fiillerdir.

4) Yalap yalap et-/yan-, karış muruş et-/eyle-/ol- örneklerinde ise ikilemeler birden fazla yardımcı fiille kullanılmıştır.

Kaynakça

- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü 1.* (1992). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ağakay, M. A. (1953). İkizlemeler Üzerine. *Türk Dili*, 2 (16), 189-191.
- Aydın, E. (2015). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*, Konya: Kömen Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2019). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ediskun, H. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eraslan, K. (2012). *Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ergin, M. (2019). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gencan, T. N. (1966). *Dilbilgisi*. İstanbul: Ahmet Sait Basımevi.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkilemeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatipoğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- İmer, K., Özsoy, K. ve Kocaman, A. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Karahan, L. (2017). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koç, N. (1992). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük*. (2019). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tarama Sözlüğü (I, II, III, IV, V, VI)*. (2019). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toprak, F. (2005). Harezmi Türkçesinde İkilemeler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, V (2), 272-292.
- Tuna, O. N. (1947). Türkçede Tekrarlar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 429-447.
- Vardar, B. (1992). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.